

Rzeszów, 5 marca 2023 r.

dr hab. Paweł Kuca, prof. UR

Zakład Systemów Politycznych i Medialnych

Instytut Nauk o Polityce Uniwersytetu Rzeszowskiego

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Kamili Rubaj pod tytułem *Internetowa komunikacja polityczna w Polsce w kontekście agendy tematów i jej twórców*, przygotowana na zlecenie dr hab. Agnieszki Turskiej-Kawy, prof. UŚ, przewodniczącej Rady Naukowej Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Promotor: dr hab. Mariusz Kolczyński, prof. UŚ

Promotor pomocniczy: dr hab. Dagmara Głuszek-Szafraniec, prof. UŚ

1. Informacje ogólne

Przedstawiona do recenzji praca doktorska liczy 451 stron maszynopisu. Praca składa się z wprowadzenia, czterech rozdziałów, zakończenia, wykazu źródeł w bibliografii oraz spisu zamieszczonych w rozprawie infografik, map, matryc, obrazków, rysunków, tabel i wykresów. Pierwszy rozdział dotyczy mediów jako władzy we współczesnej komunikacji politycznej (strony 16-75), rozdział drugi obejmuje zagadnienia związane z rolą internetu w komunikowaniu politycznym (strony 76-138). Rozdział trzeci w dużej części został poświęcony na zarysowanie założeń metodologicznych do badań własnych Autorki (strony 139-194). W rozdziale czwartym omówiono wyniki badań własnych zrealizowanych na użytek pracy (strony 195-372). Bogaty w przygotowanej rozprawie jest materiał graficzny, który w przeważającej części dotyczy prezentacji wyników badań własnych. Obejmuje on 56 tabel, 53 wykresy, 30 matryc, 16 rysunków, 6 infografik, 6 obrazków i 1 mapę.

2. Temat pracy, jej zakres, wykorzystane źródła

Temat pracy dotyczy internetowej komunikacji politycznej w kontekście poruszanej przez media agendy tematów. Podstawą do przeprowadzenia badań był kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej w drugiej połowie 2021 i na początku 2022 r., który miał związek z gwałtownym nasileniem się prób przekroczenia granicy polsko-białoruskiej, a zarazem

granicy Unii Europejskiej, wbrew przepisom prawa i poza przejściami granicznymi. W stosunku do roku 2020 liczba takich zdarzeń wzrosła ponad trzystukrotnie (s. 9). Autorka określa tę sytuację jako celowe działania, które były wymierzone przeciw Polsce i stanowiły przejaw wojny hybrydowej prowadzonej przez reżim Aleksandra Łukaszenki. Przebieg tych wydarzeń miał gwałtowny charakter; stanowiły one zagrożenie dla bezpieczeństwa i integralności państwa, ale jednocześnie obejmowały wiele dramatów konkretnych ludzi, co wpływało także na medialność i sensacyjność wydarzeń (s. 10).

Badania dotyczące tematu pracy objęły trzy najpopularniejsze portale internetowe o charakterze informacyjnym w Polsce: Onet, Wirtualną Polskę i Interię. Zakres czasowy badań objął okres od lipca 2021 r. do 24 lutego 2022 r., czyli dnia, w którym Rosja zaatakowała Ukrainę (s. 145). Wyniki badań zostały przedstawione odrębnie dla poszczególnych miesięcy, a następnie porównane w ramach analizy zbiorczej. Jest to rozwiązanie słuszne, które pozwala na pełniejszą interpretację danych.

Jako cel główny rozprawy Autorka podjęła próbę określenia kształtu agendy medialnej (struktury tematów) w wybranych portalach internetowych podczas określonych datami wydarzeń na granicy polsko-białoruskiej (s.141). Cel główny został rozbudowany o kilka celów szczegółowych: określenie agendy medialnej wybranych portali oraz jej porównanie z agendą odbiorców; określenie, jak zmieniały się w czasie elementy internetowej komunikacji politycznej; jak rysowały się linie redakcyjne poszczególnych portali w stosunku do wydarzeń na granicy polsko-białoruskiej; określenie wydzźwięku publikowanych przekazów; określenie zgodności agendy setting portali z agendą rządową w badanej sprawie oraz analiza wydarzeń na granicy w odniesieniu do koncepcji fal politycznych (s. 141-142).

Na podstawie tak zarysowanych celów pracy Autorka sformułowała osiem hipotez badawczych, które były weryfikowane w trakcie badań. Były one następujące:

H1: Wydarzenia na granicy polsko-białoruskiej to temat mocno oddziałujący na emocje i polaryzujący społeczeństwo.

H2: Struktura agendy setting w internecie jest zgodna ze strukturą agendy publiczności.

H3: Podczas wydarzeń na granicy polsko-białoruskiej w internetowej komunikacji politycznej agenda setting miała duże znaczenie i posługiwała się takimi narzędziami jak attribute salience, framing i priming.

H4: Badane media w różny sposób interpretowały wydarzenia na granicy polsko-białoruskiej.

H5: Każda z badanych redakcji w inny sposób podchodziła do wydarzeń na granicy polsko-białoruskiej, a zatem w inny sposób ramowała swoją zawartość. Miało to swoje odzwierciedlenie w linii redakcyjnej.

H6: Ogólny wydźwięk agendy medialnej był negatywny, co przełożyło się na oceny i opinie społeczne.

H7: Agenda setting mediów internetowych była zgodna z agendą rządową w przeważającej części.

H8: Wydarzenia na granicy polsko-białoruskiej były falą polityczną.

Należy zaznaczyć, że omawiana rozprawa została przygotowana w oparciu o bardzo szeroki i bogaty katalog źródeł, które mają różny charakter (wykazana w pracy bibliografia obejmuje kilkadziesiąt stron maszynopisu, s. 395-446). Z jednej strony Autorka wykorzystała liczne prace naukowe, zarówno o charakterze monograficznym, jak i artykuły naukowe z czasopism naukowych. Duża ich część ma charakter anglojęzyczny. Źródła tego rodzaju zostały w zasadniczej części wykorzystane do przygotowania dwóch pierwszych, teoretycznych rozdziałów pracy. Istotną częścią źródeł w bibliografii są także liczne publikacje dziennikarskie zamieszczone na trzech analizowanych portalach internetowych, a także raporty z badań opinii społecznej, realizowanych w okresie objętym badaniami. Do skonstruowania kalendarium wydarzeń na granicy polsko-białoruskiej w poszczególnych miesiącach (s. 203, 230) zostały wykorzystane poddane badaniom materiały dziennikarskie, materiały innych mediów, jak np. Polskiej Agencji Prasowej, dane Amnesty International, oraz także Wikipedia (to źródło zastosowano do odnotowania konkretnych zdarzeń, ale osobiście nie korzystałbym z niego na potrzeby pracy). Bogaty jest także materiał wykorzystany do badań empirycznych, który objął 2139 publikacji internetowych (s. 337).

3. Ocena merytoryczna

Warto zauważyć, że Autorka wybrała do analizy i badań temat ważny i aktualny. Przy jego realizacji umiejętnie połączyła perspektywę politologiczną i medioznawczą (na co też Autorka zwraca uwagę we wprowadzeniu do pracy, s. 6). Kryzys na granicy polsko-białoruskiej, związany z licznymi i narastającymi próbami nielegalnego przekraczania granicy, był istotny z punktu widzenia funkcjonowania państwa, stanowił ważną kwestię polityczną, wywołał

debatę publiczną na temat polityki państwa, działań władzy i rozwiązań realizowanych wobec osób próbujących przekraczać granice niezgodnie z prawem. Wszystkie te elementy, co zrozumiałe, budziły duże zainteresowanie mediów i społeczeństwa. Wybór do badań empirycznych trzech dużych portali informacyjnych: Onetu, Wirtualnej Polski oraz Interii także jest interesujący i uzasadniony. Rola internetu jest coraz większa na tle różnych rodzajów mediów; ma on także coraz większe znaczenie w komunikowaniu politycznym.

Układ pracy jest spójny i logiczny. Rozdział pierwszy „Media jako władza we współczesnym komunikowaniu politycznym” ma charakter wprowadzenia i osadzenia przeprowadzonych badań w szerokich kontekstach teoretycznych. Rozdział ma charakter sprawnego przeglądu literatury i ustaleń naukowych, które dotyczą m.in. komunikowania, komunikowania politycznego i jego modeli, oddziaływania mediów, relacji na linii media-polityka, a także specyfiki komunikacji politycznej w internecie w kontekście teorii agenda setting jako głównego obszaru pracy. Co istotne, Autorka przedstawia w tej części pracy wyniki i ustalenia badaczy z Polski i zagranicy.

W rozdziale drugim „Internet jako przestrzeń komunikacji politycznej” Autorka przedstawia rozwój internetu, rozwój technologii i ich wpływ na komunikowanie polityczne, analizuje koncepcje społeczeństw oparte na informacji. Prezentuje także funkcje komunikacji politycznej i platformy takiej komunikacji w internecie oraz opisuje kategorie internautów pod kątem twórców (np. dziennikarzy czy blogerów) i odbiorców treści w internecie. W tym fragmencie pracy zwraca uwagę podrozdział dotyczący roli internetu jako środka elektronicznej komunikacji wyborczej (s. 95-105). Autorka przedstawia w nim wpływ internetu na procesy demokratyczne, dialog, kwestie partycypacji politycznej, analizuje wątki dotyczące teledemokracji i cyberdemokracji, ale też dosyć szeroko opisuje rozwiązania dotyczące możliwości głosowania przez internet (np. w Estonii, Szwajcarii, Norwegii, Wielkiej Brytanii). Jeśli chodzi o ten ostatni element, wydaje mi się, że z punktu widzenia tematu pracy kwestia głosowania elektronicznego nie ma tak istotnego znaczenia.

Rozdział trzeci „Kontekst agendy tematów oraz jej twórców w świetle badań empirycznych” z jednej strony ma charakter metodologiczny. Autorka rysuje w nim koncepcję badań empirycznych, cele prowadzonych badań, przedstawia hipotezy badawcze, omawia też założenia metodologiczne badań własnych (zastosowane metody badawcze – m.in. analizę zawartości, a także klucz kategoryzacyjny). Rozdział zawiera także teoretyczny kontekst wydarzeń, do których doszło na granicy polsko-białoruskiej w 2021 r. Autorka poddaje analizie znaczenie polityki migracyjnej na arenie międzynarodowej, odnosi się do języka, jaki jest

używany w stosunku do uchodźców i migrantów, odnosi się do kwestii dotyczących migrantów w polskiej debacie publicznej. Co istotne, zarysowuje działania po stronie Białorusi, które doprowadziły do kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej.

Rozdział czwarty „Wyniki badań własnych agendy tematów internetowej komunikacji politycznej podczas wydarzeń na polsko-białoruskiej granicy 2021/2022” ma charakter badawczy i jest kluczowy w strukturze rozprawy. Autorka przyjęła tu kryterium chronologiczne. Wydarzenia na granicy polsko-białoruskiej w okresie od lipca 2021 r. do lutego 2022 r. analizuje odrębnie dla poszczególnych miesięcy. To dobre rozwiązanie, które pozwala czytelnikowi obserwować dynamikę wydarzeń związanych z kryzysem migracyjnym na granicy, stopień zainteresowania tematem wybranych redakcji, wydźwięk zamieszczanych materiałów, co z kolei daje podstawy do oceny polityki redakcyjnej badanych portali internetowych. Poszczególne miesiące są badane według tego samego klucza. Autorka koncentruje się na agendzie medialnej i ramach dyskursu prowadzonego w trzech wybranych portalach internetowych, bada publikacje pod kątem stosunku do linii rządu w omawianej sprawie. Porównuje stosunek społeczeństwa do wydarzeń na granicy, zestawiając wyniki sondaży opinii publicznej dotyczących tej sprawy. Dobrym rozwiązaniem jest dołączenie w poszczególnych miesiącach kalendarium wydarzeń, z zaznaczeniem najważniejszych faktów i decyzji, które miały wpływ zarówno na stopień zainteresowania mediów i liczbę publikacji medialnych, ale także oddziaływały na temperaturę dyskusji o kryzysie na granicy polsko-białoruskiej. Co ważne, po analizie poszczególnych miesięcy Autorka zestawia wyniki zbiorcze dla badanych portali z całego okresu analizy, zestawia je z sobą pod względem agendy tematów, najczęściej padających argumentów w debacie publicznej, framingu dziennikarskiego stosowanego przez poszczególne redakcje internetowe.

Wyniki badań są w pracy szeroko i szczegółowo omówione, zgodnie z celami i licznymi hipotezami badawczymi założonymi przez Autorkę, chociaż można odnieść wrażenie, że nie wszystkie hipotezy mają podobne znaczenie w toku analizy. Zgodnie z celem głównym rozprawy, w badaniach wykazano, jaka była struktura tematów dla analizowanych portali internetowych w trakcie wydarzeń na granicy polsko-białoruskiej. Należy się zgodzić z Autorką, że wyniki badań dają podstawę do oceny, iż wydarzenia na granicy były tematem, który mocno oddziaływał na emocje. W mediach, w tym w analizowanych portalach internetowych, rozważano sytuację pod dwoma różnymi kątami: czy przyjmować migrantów, którzy pojawili się na granicy, czy też ich nie przyjmować; czy traktować ich jako zagrożenie, czy jako poszkodowanych; czy popierać politykę rządu w trakcie kryzysu na granicy, czy też

być jej przeciwnym (s. 373). Na podstawie wyników badań można zaobserwować, w jakim stopniu Onet, Wirtualna Polska oraz Interia były zainteresowane wydarzeniami na granicy; jaki miały stosunek do tej sprawy i jak zmieniał się on w trakcie poszczególnych miesięcy; które aspekty wydarzeń były szczególne akcentowane; co różniło poszczególne redakcje w omawianej kwestii (s. 386).

Pewne wątpliwości budzi sposób weryfikacji hipotezy 6, zgodnie z którą wydźwięk agendy medialnej był negatywny, co miało wpływ na oceny i opinie społeczne (s. 143). Z jednej strony Autorka zestawia w pracy wyniki badań agendy medialnej wybranych portali internetowych. Wyniki te odnosi do agendy publiczności, którą analizuje na podstawie wyników sondaży opinii społecznej na różne tematy dotyczące wydarzeń na granicy, m.in. polityki rządu w tej sprawie, możliwości dopuszczenia na granicę organizacji humanitarnych i mediów, poziomu poparcia dla ugrupowań politycznych. Analiza sondaży miała posłużyć do oceny wpływu agendy medialnej na agendę publiczności, ale także do „określenia framingu odbiorczego, czyli tego czy i w jaki sposób zmieniały się postawy ludzkie pod wpływem informacji medialnych” (s. 159). Czy nie jest to zbyt daleko idące odniesienie? Zakładając, że wpływ na opinie respondentów przedstawiane w sondażach mają także publikacje medialne, to takie oddziaływanie jest zapewne szersze, nie dotyczy tylko informacji z trzech analizowanych portali. Być może obrona pracy doktorskiej będzie dobrym miejscem na doprecyzowanie założeń w tym obszarze.

Podsumowując ten fragment warto podkreślić, że temat i obszar pracy jest szeroki i wielowątkowy. Daje on także okazję do kolejnych, dodatkowych pytań, które wykraczają poza zakres wątków poruszanych w rozprawie. Na bazie też zamieszczonych w pracy byłbym ciekawy, jak Autorka postrzega rolę i zadania mediów w trakcie takich wydarzeń jak kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej, zwłaszcza w tym kontekście, że ocenia te wydarzenia jako przejaw wojny hybrydowej wymierzonej przeciwko Polsce. Warte poszerzenia wydają mi się także poruszone w rozprawie opinie dotyczące ograniczenia dostępu dziennikarzy do strefy przygranicznej, wpływu takich działań na zawartość tematyczną mediów i konsekwencje dla poziomu poinformowania społeczeństwa o wydarzeniach na granicy. Mam nadzieję, że obrona rozprawy doktorskiej będzie okazją do rozmowy na te tematy.

4. Ocena formalna pracy

Oceniając kwestie formalne dotyczące pracy, warto wskazać, że język rozprawy jest klarowny, tok wyводу jest logiczny i zrozumiały. Poszczególne części pracy wzajemnie się

uzupełniają. Biorąc pod uwagę staranność przygotowania i zredagowania materiału, trzeba jednak zauważyć, że Autorka nie ustrzegła się błędów o charakterze stylistycznym, technicznym bądź redakcyjnym, które wpływają na odbiór pracy w trakcie lektury i wprowadzają niekiedy niepotrzebne nieścisłości. Usterki te mają różny charakter.

Jak już zaznaczono, walorem pracy jest duża liczba materiałów dziennikarskich, które stały się podstawą do badań własnych. W tabeli 44 (s. 337) liczba ta wynosi 2139. W innym miejscu pracy (s. 145) podano, że analiza objęła 1139 publikacji. Z danych za poszczególne miesiące wynika, że prawidłowa jest pierwsza z podanych liczb. Podobna sytuacja dotyczy określenia zakresu czasowego prowadzonych badań. W jednym miejscu (s. 10) pojawia się informacja, że badanie agendy medialnej wybranych portali obejmuje okres od sierpnia 2021 r., a w innym (s. 13), że badano publikacje ukazujące się od lipca 2021 r. (tak też wynika z analizy wyników).

Odwołując się do zagadnień teoretycznych Autorka często przywołuje w tekście nazwiska badaczy. Wskazane byłoby jednak ujednoczenie sposobu prezentacji poszczególnych osób. W części przypadków Autorka podaje ich pełne imiona i nazwiska (np. s. 7, s. 36, s. 41, s. 51), a niekiedy tylko pierwszą literę imienia i nazwisko (s. 8, s. 18). W podobny sposób wskazane byłoby ujednoczenie niektórych prac przywołanych w przypisach. Tutaj także zdarzają się sytuacje, że jedne prace przywołane w kolejnych przypisach są zapisywane w wersji skróconej, a niektóre ponownie w wersji pełnej (np. prace przywołane w przypisach na stronie 29 pojawiają się już wcześniej, podobna sytuacja dotyczy jednego z przypisów na stronie 48).

W tekście pojawiają się też lapsusy językowe, jak np. „prasa brukowana” (s. 189) lub nazywanie Rady Europy organizacją pozarządową (s. 103). Można również zauważyć literówki w niektórych słowach (np. „znasz” zamiast „nasz”, s. 80; „podzieli” zamiast „podzielić”, s. 130; „w neutralne” zamiast „w neutralny”, s. 236). W toku prezentacji poszczególnych ustaleń naukowych, w tekście pojawiają się także niepotrzebne skróty wyrazów (np. „istnieje także zasada zw. potocznie”, s. 54; „w stosunku do migrantów niereg.”, s. 180; „ale i opinię dot. obecności”, s. 307). Przy omawianiu wyników badań, podawaniu danych statystycznych Autorka stosuje niekiedy określenie „ilość”, chociaż bardziej wskazane byłoby słowo „liczba”. W kilku miejscach można również wychwycić raczej publicystyczne sformułowania, które można by zastąpić bardziej zdystansowanymi określeniami (np. „tyrańskie zagrywki”, s. 193; „także liczył na szczodry haracz”, s. 194).

Wszystkie te kwestie techniczne i redakcyjne można łatwo usunąć, co będzie miało wpływ na lekturę rozprawy.

5. Wniosek końcowy

Podsumowując wszystkie zarysowane powyżej uwagi należy wskazać, że Autorka zaprezentowała interesującą propozycję badawczą na aktualny i istotny temat. Przygotowana przez mgr Annę Kamilę Rubaj rozprawa doktorska pt. *Internetowa komunikacja polityczna w Polsce w kontekście agendy tematów i jej twórców*, stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Autorka wykazała się ogólną wiedzą teoretyczną dotyczącą podjętej tematyki, a także umiejętnością samodzielnego prowadzenia badań naukowych, tym samym spełnia wymogi ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym. Wnioskuje zatem o dopuszczenie mgr Anny Kamili Rubaj do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Renata Kleca